

Μνήμη Françoise Dolto

Ελισάβετ Κούκη

Προσπαθούσα λίγες μέρες πριν να βρω δυο λόγια που να χαρακτηρίζουν τη γνωριμία μου από κοντά με τη Françoise Dolto κι αυτό που μου ερχόταν αυθόρμητα να γράψω είναι ότι είτε τύχαινε να τη συναντήσω και να περάσουμε μαζί λίγη ώρα στο σπίτι της, αλλά κι όταν, τον τελευταίο χρόνο, με άλλους τέσσερεις-πέντε ψυχαναλυτές βρισκόμασταν μαζί της για την ψυχανάλυση που είχε αναλάβει με ορισμένα παιδιά ενός βρεφοκομείου, κάθε φορά έφευγα με την αίσθηση, σχεδόν την έκπληξη, μιας ανακάλυψης.

Στο χώρο της ψυχανάλυσης, η Dolto μας αφήνει μια θεωρία άρρηκτα συνδεδεμένη με δείγματα της κλινικής της ιδιοφυίας κάθε φορά που απευθυνόταν σ' ένα μικρό παιδί ή όταν επικαλείτο το παιδί που φέρει εντός του ο ενήλικος. Η μορφή της όμως ξεπερνάει τον ιδιαίτερο χώρο της ψυχανάλυσης και φαντάζει, όπως έλεγε κάποιος, σαν τις μορφές των μεγάλων εξερευνητών. Η Dolto ανακαλύπτει τα παιδιά όπως οι παλιοί θαλασσοπόροι ανακαλύπτανε ηπείρους. Χάρη σ' αυτή, τα παιδιά, όποια κι αν είναι η ηλικία τους, παύουν να είναι ανήλικα ως προς τον ψυχικό πόνο, την ευθύνη της επιθυμίας τους, τη γλώσσα.

Ίσως πολλοί από σας να θυμόσαστε τα πρώτα λόγια της όταν, την Άνοιξη του 1986, είχε μιλήσει στην αίθουσα που βρισκόμαστε απόψε. Παίρνοντας το λόγο, είχε πει τα εξής: «Πριν αρχίσω, θάθελα να χαιρετήσω το μικρό ακροατή που είναι εκεί στο βάθος και που δεν πρέπει νάναι παραπάνω από 7-8 μηνών. Η παρουσία του εδώ απόψε με ευχαριστεί ιδιαιτέρως και μου δίνει την ευκαιρία να σας θυμίσω κάτι που δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ. Τα παιδιά είναι οι πιο εκπληκτικοί δέκτες της ασυνείδητης αντίληψης της γλώσσας. Με τα παιδιά, όσο μικρά κι αν είναι, απ' τη στιγμή

κιάλας της γέννησής τους, πρέπει να επικοινωνούμε στη γλώσσα που μιλάμε και με το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε συνήθως. Κυρίως, πρέπει να λέμε ακριβώς αυτά που σκεφτόμαστε, ακριβώς αυτά που αισθανόμαστε. Γιατί τα παιδιά, ως την ηλικία των 3 και 4 μηνών διαισθάνονται άμεσα το νόημα όσων τους λέμε. Και αντιλαμβάνονται όχι μόνο όσα συνειδητά τους λέμε, αλλά και τις ενδόμυχες προθέσεις που μας κάνουν να επικοινωνούμε μαζί τους. Όση προσπάθεια και να κάνουμε, νομίζω ότι δεν καταφέρνουμε ποτέ να είμαστε πραγματικά ειλικρινείς, ταπεινά ειλικρινείς απέναντι σ' ένα παιδί αυτής της ηλικίας. Μετά, το παιδί έχει ανάγκη ν' ακούει να του μιλούν στη μητρική του γλώσσα, δηλαδή στη γλώσσα που επικοινωνούν μεταξύ τους οι γονείς του, και σκέφτεται με λέξεις, με τις λέξεις που του δίνει η επικοινωνία του με τους άλλους. Γι' αυτό και είναι προσβολή να του μιλάει κανείς μπεμπεκίστικα. Ας μην ξεχνάμε ποτέ ότι κάθε παιδί που βρίσκεται απέναντί μας είναι κάποιος ίσος με μας, αν όχι ανώτερός μας.»

Αυτά είναι λόγια που ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια της ψυχανάλυσης. Συχνά όμως, για να τα ακούσουμε, χρειάζεται να έχουμε περάσει από την ψυχανάλυση, όπως άλλωστε χρειάστηκε και στην ίδια τη Dolto, για να πραγματοποιήσει αυτό που ονειρευόταν όταν ήταν μικρή, όταν έλεγε ότι θα γίνει «γιατρός παιδαγωγικών».

Απόψε θα ήθελα να σας μεταφέρω για λίγο στο χώρο όπου συναντιόμασταν κάθε 15 μέρες για τις συνεδρίες με τα παιδιά του Βρεφοκομείου που σας έλεγα στην αρχή, ελπίζοντας ότι θα καταφέρω να ξαναζωντανέψω τη συναισθηματική ένταση που διαπερνούσε την ατμόσφαιρα εκείνα τα πρωινά της Παρασκευής και που κατά βάθος αποτελεί, νομίζω,

μέρος της διδασκαλίας της Dolto.

Τα παιδιά του Βρεφοκομείου, που βρίσκεται στο προάστειο του Antony, και με το οποίο η Dolto συνεργαζόταν ήδη από παλιά, είναι ηλικίας λίγων εβδομάδων ως τεσσάρων χρονών. Είναι παιδιά που έχουν τεθεί προσωρινά υπό την προστασία του κράτους και που συχνά δεν έχουν σχεδόν καμμία επαφή με τους γονείς τους. Έχουν έλθει στον κόσμο κάτω από οδυνηρές συνθήκες. Πολλές φορές, η ιστορία τους, όπως κι η ιστορία της οικογένειάς τους, είναι τραγική. Τα παιδιά που δεχόταν η Dolto υπέφεραν από σοβαρές διαταραχές με επιπτώσεις στην ψυχοκινητική τους ανάπτυξη ή διαταραχές που έφταναν στα όρια του αυτισμού.

Πρώτη συνάντηση με ένα αγοράκι 10 μηνών: «Με λένε Françoise Dolto. Είμαι ψυχαναλύτρια. Ακούω τα παιδιά που υποφέρουν στην ιστορία τους. Ό,τι λέγεται εδώ, μένει μυστικό μεταξύ μας. Επαγγελματικό απόρρητο. Οι κύριοι και οι κύριες που είναι εδώ (μας παρουσιάζει) κάνουν την ίδια δουλειά, είναι ψυχαναλυτές και ψυχαναλύτριες. Δεσμεύονται κι αυτοί από το απόρρητο. Είναι εδώ μαζί μου, στη διάθεσή σου, για σένα, και χάρη σε σένα μαθαίνουν να ακούνε καλύτερα άλλα παιδιά που είναι σε θεραπεία μαζί τους. «Θυμάμαι ότι, ακούγοντάς την, σκεφτόμουν: «Τα παιδιά είναι παιδαγωγοί μας...» Σε κάθε ευκαιρία, η Dolto τόνιζε: «Δάσκαλοι μου είναι τα παιδιά.» Κι όπως λέει κάποιος, προλογίζοντας ένα βιβλίο της, η γνώση της πηγάζει από τα παιδιά και, μέσω της Françoise Dolto, αυτοί που θεραπεύουν τα παιδιά είναι τα ίδια τα παιδιά.

Μέσα σε τέτοιο κλίμα άρχιζαν οι θεραπείες της Παρασκευής, καθώς η συνοδός του παιδιού εξηγούσε στη Dolto τα συμπτώματα που ανησυχούσαν το προσωπικό του Βρεφοκομείου και καθώς η Dolto διηγόταν στο παιδί στοιχεία από την ιστορία του, διαβάζοντας το γράμμα της διευθύντριας και λέγοντάς του: «Προς το παρόν, απ' ό,τι φαίνεται, είναι

προτιμώτερο για σένα να μένεις στο Βρεφοκομείο και να βλέπεις σποραδικά τους γονείς σου ή να μαθαίνεις νέα τους. Οι συνθήκες που βρίσκονται είναι τέτοιες που δεν μπορούν, ούτε ψυχικά, ούτε οικονομικά, να αναλάβουν την ανατροφή σου. Προς το παρόν, αυτός που πληρώνει τα έξοδά σου είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και οι κυρίες τάδε και τάδε (λέει τα ονόματα των γυναικών που φροντίζουν το παιδί στο Βρεφοκομείο) σε φροντίζουν ώσπου να ξαναγυρίσεις στους γονείς σου. Πες στους γονείς σου ότι ήρθες να με δεις κι ότι τους περιμένω. Θα σε ξαναδώ σε 15 μέρες. Αν κάποτε θελήσεις να μην έλθεις, είσαι ελεύθερος. Όταν μπορέσεις, θέλω να αρχίσεις να μου φέρνεις ένα βότσαλο, συμβολική πληρωμή για τη δουλειά που κάνουμε μαζί.»

Από τη μια φορά στην άλλη, ανακάλυπτα ότι τα παιδιά που μάθαινα να γνωρίζω είχαν την απόλυτη ευθύνη της θεραπείας τους. Στα πιο μικρά, άκουγα τη Dolto να λέει «τι δύσκολο να είναι κανείς μωρό όταν είναι τόσο έξυπνος...» και σιγά σιγά τα συμπτώματά τους, όσο κι αν ήταν σοβαρά, μου αποκάλυπταν ότι αυτά τα παιδιά διέθεταν μία πρώιμη ευαισθησία σχετικά με την ιστορία τους, έστω κι αν δεν διέθεταν ακόμη τον έναρθρο λόγο. Έβλεπα πόση ανάγκη είχαν να τους πει κάποιος ότι αναγνωρίζει την ευφύια τους και την ικανότητά τους να ακούνε όταν τους μιλάει για ό,τι τα κάνει να υποφέρουν, χωρίς να μπορούν να το εκφράσουν παρά με το να κλείνονται έξω από τον ευατό τους και με το να κλείνουν, να παραλύουν, να φράζουν τα σημεία του σώματος που χρησιμεύουν στην επικοινωνία με τους άλλους, με τη ζωή. Να πάσχουν δηλαδή στο σώμα τους από σοβαρά αναπνευστικά προβλήματα, ωτίτιδες, στραβισμό, προβλήματα διατροφής, κινητική καθυστέρηση, υπνηλία...

«Αυτή είναι η ιστορία σου. Αυτά λένε για σένα. Αλλά τι ακριβώς συνέβη, μόνο εσύ ξέρεις την αλήθεια», έλεγε η

Dolto σ' ένα αυτιστικό παιδί δυόμιση χρονών, άδειο σακκί στην αγκαλιά της συνοδού του, απόν, ένα παιδί που δεν είχε ποτέ ακόμη αρθρώσει το παραμικρό και που, όπως καταλάβαμε εκ των υστέρων, κυρίως, πρέπει να υπέφερε από μία τρομερή φοβία μην τύχει και καταλάβει κανείς ότι είναι ζωντανό. Σε μια άλλη συνεδρία με το ίδιο παιδί, ακούστηκε ξαφνικά ένας θόρυβος από ένα σωλήνα που περνάει κατά μήκος ενός τοίχου του δωματίου όπου βρισκόμασταν. Ξαφνικά, το παιδί δεν μπόρεσε να κρατηθεί άλλο στην υπόσταση του αντικειμένου. Ταράχτηκε και στο πρόσωπό του φάνηκαν συσπάσεις άγχους. Η Dolto του λέει: «Άκουσες ένα θόρυβο...» Του εξηγεί από που προέρχεται και συνεχίζει: «Νομίζω ότι ένιωσες όπως όταν ήσουν μωρό στην κούνια. Άκουγες τους γονείς σου να κάνουν πολύ θόρυβο, ανησυχούσες, δεν καταλάβαινες, ήθελες να σου εξηγήσουν... «Το παιδί γυρίζει το πρόσωπό του προς το μέρος της και, κοιτάζοντάς την, λέει: «Όχι!» Η συνοδός του μένει με το στόμα ανοιχτό. Η Dolto: «Δεν πειράζει. Μίλησες, αλλά δεν είναι τίποτα. Θα το ξεχάσουμε ότι μίλησες. Μπορείς κάλλιστα να συνεχίσεις να σιωπάς.» Αργότερα, κουβεντιάζοντας, μας εξηγούσε ότι το παιδί αυτό της έδινε την εντύπωση ότι δεν ήταν ακόμη ώριμο για να μιλήσει. Μίλησε μόνον, αλλά εξ αιτίας ενός τραυματικού επεισοδίου και μέσω άρνησης. «Για μας όμως», συνέχισε, «είναι πολύ σημαντικό να ξέρουμε ότι μπορεί να μιλήσει κι ότι, τελικά, δεν είναι καθόλου αντικείμενο. Μιμείται τα αντικείμενα, στο βάθος όμως, κάθε φορά που του μιλάω, η καρδιά του πρέπει να πάει να σπάσει.» Αυτά μας εξηγούσε μια Κυριακή του Ιουνίου που βρεθήκαμε σπίτι της. Εγώ θυμάμαι ότι σ' εκείνη τη συνεδρία, όταν μίλησε το παιδί, ή καρδιά όλων μας πήγαινε να σπάσει.

Στο δωμάτιο υπάρχει ένα μικρό τραπέζι. Απέναντι στη Dolto, δυο καρέκλες: μία για το παιδί και μία για τη συνοδό του, σε περίπτωση που δεν είναι σε θέση

να την αποχωριστεί. Πλάγια, σε κάποια απόσταση από το τραπέζι, πάντα μέσα στο οπτικό πεδίο του παιδιού («για να μπορεί να βλέπει ότι δεν το κατασκοπεύει κανείς», μας έλεγε) εμείς, «ο αρχαίος χορός», όπως μας ονόμαζε. Την πρώτη φορά που έστρεψε το κεφάλι του προς εμάς ένα αγόρι 10 μηνών –είχε φτάσει με βλέμμα τελειώς σβυσμένο–, η Dolto λέει: «Μακριά. Κοντά.» Μερικές εβδομάδες αργότερα, όταν στράφηκε πάλι προς το μέρος μας: «Ποιος από σας αισθάνεται να κοιτάζεται από τον Σεντρίκ;» Το βλέμμα του είχε πια αποκτήσει βάρος... Πίσω μας, μια τζαμαρία με θαμπό τζάμι μας χωρίζει από ένα πολυσύχναστο δρόμο. Η Dolto: «Μέσα. Έξω.» Ή: «Αυτό που ακούς είναι τα φρένα ενός αυτοκινήτου. Τα ακούμε κι εμείς.» Στο βάθος, ένα παραβάν. Στο τραπέζι, ένα κουτί πλαστελίνη. Η Dolto φτιάχνει βάλους: «Σου στέλνω. Δώσε μου.» Ή: «Όχι στο στόμα. Το στόμα είναι για να βγάζει τις λέξεις που τρώνε τα αυτιά μας. Η πλαστελίνη είναι για το στόμα των χεριών», λέει σ' ένα μωρό και ονομάζει ένα-ένα τα δάχτυλα των χεριών του. Άλλοτε, φτιάχνει βάλους πάλι, φτιάχνει τριγωνικές σχέσεις. Το παιδί, η μητέρα, ο πατέρας του. Το παιδί, η συνοδός του, η Dolto. Σ' ένα κουτί, μαρκαδόροι και χρωματιστά μολύβια. «Νομίζω ότι όλα τα χρώματα έχουν την ίδια γεύση, αλλά δεν είναι τα ίδια όταν τα τρώμε με τα μάτια.» Η Dolto ονοματίζει τα χρώματα. Πιο πέρα, ένα ψαλίδι, ένα μαχαίρι, μία σφυρίχτρα, μια αλυσίδα, μια κασετίνα που ανοίγει συρτά... Η σχέση με τα αντικείμενα ανοίγεται προς τη ζωή. Ονοματίζοντας και σημειώνοντας τις διαφορές τους, τα πράγματα εγγράφονται, μεταφέρονται σε μία σχέση λόγου, διαλόγου με τους άλλους. Το ίδιο και με τα γεγονότα της ιστορίας και της τρέχουσας πραγματικότητας: «Τι συνέβη κατά τη γνώμη σου και δεν ήρθε να σε δει η μαμά σου, ενώ είχε πει ότι θαρχόταν; Εγώ νομίζω ότι η ιδέα να δει το παιδί της, της δημιουργεί ακόμη μεγάλο

άγχος...»

Από το Μάιο και ύστερα, στο δωμάτιο έχει προστεθεί η συσκευή με το σωλήνα που τροφοδοτεί τη Dolto με το οξυγόνο που της λείπει όλο και περισσότερο.

Μία από τις τελευταίες συνεδρίες ενός μικρού τριάμιση χρονών:

«-Τι μηχανή είναι αυτή;

-Μου δίνει οξυγόνο. Καθαρό αέρα.

-Θα τη σπάσω...

-Μου χρειάζεται. Είμαι άρρωστη.

-Δεν είσαι άρρωστη. Είναι μπιμπερό

για τους γέρους, μόνο που το παίρνουν από τη μύτη.

-Κατά βάθος αυτό πρέπει νάναι. Νομίζω ότι έχεις απόλυτα δίκιο...

-Δώσε μου λίγο από τον καθαρό αέρα σου.»

Η Ντολτό βγάζει το σωληνάκι από τη μύτη της και το ακουμπάει στο χέρι του παιδιού. Το βλέμμα του είναι σιωπηλό κι ονειροπόλο καθώς του μιλάει για τον δικό του αέρα που είναι ζωντανός, για την ανάσα του που είναι γεμάτη από τη δύναμη της ζωής...